

Kanadai helyzetkép: elektronikus információforrások a könyvtárakban

A könyvtárakban elérhető elektronikus információforrások országos méretű felmérését célozta a Kanadai Nemzeti Könyvtár 1997 februárjában végzett vizsgálata. A nemzeti könyvtár honlapján elhelyezett angol-francia nyelvű kérdőív kitöltéséhez 112 könyvtár számára mellékeltek felkérő levelet. A kérdőívet visszaküldő könyvtárak (45% = 50 könyvtár) 38%-a egyetemi könyvtár, 24%-a közkönyvtár, 8%-a országos, illetve tartományi könyvtár, 12%-a országgyűlési, illetve törvényhozói könyvtár, 12%-a szövetségi kormányzati könyvtár, 6%-a egyéb szakkönyvtár volt.

A megkérdezettek 66%-a törekszik nyomtatott gyűjteménye egy részének digitalizálására, 46%-a szolgáltató kereskedelmi forgalomból beszerezhető elektronikus termékeket, hálózati információforrások elérését 80%-uk biztosítja.

Saját elektronikus anyagokat előállító könyvtárak

A digitalizálást vállaló könyvtárak indítéka 64%-ban a hozzáférés demokratizálásában, 48%-ban tartalmi szempontokban, 33%-ban nemzeti, illetve helyi történelmi vonatkozásokban, végül 33%-ban a felhasználók ilyen irányú elvárásaiban határozható meg. A kiválasztott anyag típusa széles skálán mozog: könyvek egésze (45%), fotók és fóliák (45%), házilag készített segédletek (42%), újságcikkek (39%), könyvrészek (30%), kéziratok (27%), posztterek (24%) és térképek (21%). Az elektronikus formában feldolgozott információ nyelve nagyjából az angol. A közkönyvtárak a helytörténeti anyagokat, az egyetemi könyvtárak a speciális gyűjteményeket (pl. kéziratok), a törvényhozói könyvtárak a tartományi törvényeket és üléseiket, a szakkönyvtárak pedig elsősorban szakterületük nehezebben hozzáférhető információit digitalizálják. Nemzeti vonatkozású dokumentumokat 61%-uknál dolgoznak fel. A projektek közül a legnagyobbak 18 000 (pl. 18 000 fotó a brit Columbia Egyetemen), míg a kisebbek 2–3 ezer (pl. 2500 dokumentum a Torontói Egyetemen) dokumentumot tartalmaznak jelenleg. A digitalizálási projekteken részt vevő könyvtárak 60%-a gondoskodik az elektronikus információk bibliográfiai leírásáról (55%-uk AACR/MARC formátumban készül). A könyvtárak 60%-ában szakozzák az elektronikus dokumentumokat, s ezek 50%-a az LC, illetve Dewey rendszert alkalmazza. Az elektronikus információforrások a könyvtárak 22%-ánál az OPAC-on keresztül is elérhetők. Az archiválás szándéka többségükönél megtalálható, de nagyobb

részük még nem dolgozta ki ennek módszerét. A digitalizálásban részt vevő könyvtárak 82%-a tervezi a folytatást, projektjének kiterjesztését. Megemlítendő a Waterloo Egyetemen tervezett kereskedelmi és hivatalos anyagokat tartalmazó Elektronikus Szövegközpont (Electronic Text Centre) létrehozásának terve, vagy a Nova Scotia Törvényhozói Könyvtár (Nova Scotia Legislative Library) 1758–1950 közötti helyi rendeletek digitalizálására irányuló törekvése. A felesleges költségek és erőfeszítések elkerülése végett a válaszolók 94%-a szívesen fogadna egy országos, az elektronikus könyvtári projektek rövid leírását tartalmazó regisztert.

Külső forrásokból beszerzett elektronikus anyagok

A kereskedelmi forrásokból beszerezhető digitális állományokat szolgáltató könyvtárak 57%-a egyetemi könyvtár (a vizsgált minta 44%-a). A válogatás kritériumaként a hagyományos állományépítési szempontok mellett szakterületi, nyelvi, valamint a felhasználói elvárások érvényesülnek. A digitális gyűjtemények 74%-a különféle elektronikus dokumentum, 65%-a elektronikus folyóirat, 57%-a web-hely, és csak 39%-a elektronikus könyv. A digitalizált gyűjteményekbe nagyjából statisztikai és pénzügyi adatok (pl. Statistics Canada's Data Liberation Initiative), referenzművek és indexek (pl. CBCA Kiosk), szótárak és enciklopédiák, kisebb részben pedig teljes szövegű adatbázisok tartoznak. Témakörüket tekintve jóval kisebb részt képvisel a helytörténet; többnyire az intézmények szakterületéhez igazodnak. Az elektronikus információforrások túlnyomórészt angol nyelvűek. Az így kialakult gyűjtemények mérete alatta marad a digitalizálási projektek eredményeképpen létrejövő gyűjteményekének, általában 2–3 ezer címet tartalmaznak. A külső forrásokból származó digitalizált információhoz a licencszerződések miatt általában csak az intézmények saját felhasználói férhetnek hozzá. Kivételesen a Nemzeti Könyvtár által szolgáltatott kanadai kiadású elektronikus monográfiák és folyóiratok adatbázisa, amely a hálózaton szabadon használható. A külső forrásokból származó elektronikus dokumentumokat szolgáltató könyvtárak kb. 50%-a gondoskodik az elektronikus dokumentumok bibliográfiai leírásáról és szakozásáról. Az archiválást általában nem tűzik ki célul, de néhány könyvtár dolgozik a probléma megoldásán. A jövőre vonatkozóan a többség a jelenlegi szolgáltatási

szeptember megőrzését tervezi, sőt egy részük további fejlesztést is ígér. (A Torontói Egyetemi Könyvtár pl. 2001-re gyűjteményének 25%-át kívánja elektronikus formában hozzáférhetővé tenni.)

Az Internet forrásokat használó könyvtárak

A vizsgálatban részt vevő könyvtárak 78%-a biztosítja könyvtárosai számára az Internet-hozzáférést, e könyvtárak 84%-ában vannak nyilvános olvasói terminálok is, amelyek száma egytől akár ötszázig (Manitobai Egyetem könyvtára) terjedhet. A University of Alberta 175, a Queen's University 165, a University of Saskatchewan 125 nyilvános terminállal rendelkezik. A könyvtárak 93%-ának van saját web-oldala, és 65%-uk katalógusa elérhető a hálózaton. A hálózati szolgáltatások közül 58%-ban adatbázisokat, 58%-ban a böngészhető listákat, 51%-ban web interfésszel rendelkező OPAC-okat, 42%-ban Telnettel elérhető OPAC-okat, 35%-ban teljes szövegű adatbázisokat vesznek igénybe. Az Internet-hozzáféréssel rendelkező könyvtárak 93%-a biztosít külső hálózati forrásokhoz előre kialakított elérési utakat. Ezek 90%-a web-hely, 78%-a könyvtári katalógus, 76%-a elektronikus referenz segédlet, 61%-a elektronikus szótár, 59%-a elektronikus folyóirat, 51%-a elektronikus könyv, 51%-a speciális dokumentum, 44%-a elektronikus gyűjtemény. Az egyéb szolgáltatások között említik az elektronikus referenzszolgáltatást, az elektronikus dokumentumellátó szolgáltatást, a hálózaton eligazító és oktató rendszereket stb. A hálózati szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak nagyobb része utalt szolgáltatásainak jövőbeli bővítésére, egy része ígerte a hálózati források saját OPAC-kal való összekötését; a további fejlesztésektől csak kis részük zárkózott el. A tervek között szerepel az Alberta Egyetemen kiépítendő elektronikus előjegyzési rendszer, vagy a McMaster Egyetem elektronikus adat-szöveg szolgáltatása.

Technikai háttér

A hálózatba kapcsolt könyvtárak 84%-a rendelkezik bérelt vonallal, 13%-a dedikált dial-in eléréssel, és 29%-a sima dial-in eléréssel. A kérdőívet kitöltők 83%-a egynél több operációs rendszert használ az elektronikus információforrások szolgáltatásához. Ez 85%-ban Unix, 60%-ban Windows 3.1, 55%-ban Windows NT, 50%-ban Novell, 48%-ban Windows 95, 40%-ban MS-DOS, 28%-ban Apple/Mac, 15%-ban VMS. A könyvtárak szerverén 94%-ban web, 79%-ban Mail, 73%-ban Telnet, 61%-ban FTP, 24%-ban News, 12%-ban Gopher program található. 97%-uk tagja helyi há-

lózatnak (LAN), 47%-uk bír távoli hálózati eléréssel (WAN), és 25%-uk tartozik egy vagy több intranethez. A kérdést megválaszolók 30 könyvtár 67%-a Z39.50 protokoll szerint kommunikál, 53%-a a könyvtárközi kölcsönzési protokoll, 23%-a az X.400, illetve 13%-a az X.500 kommunikációs szabványt használja.

Menedzsment

Az elektronikus gyűjtemények kezelésére vonatkozó intézményi politika a könyvtárak többségében még kevéssé kristályosodott ki. 88%-uk rendelkezik a fizikai információhordozón lévő digitális gyűjtemények (CD-ROM-ok) gyarapítására vonatkozó írott elvekkel, de csak ezek 62%-a tér ki az online elérhető elektronikus anyagok gyarapítási és kezelési elveire. Archiválási eljárást négy könyvtárban dolgoztak ki. Az információforrások kiválasztásakor csak kevesen kérik ki a felhasználók véleményét, legtöbb könyvtárban a vezetés vagy tanácsadó testülete dönt az új elektronikus gyűjtemények kérdéseiben. Aránylag sokan a hálózati helyektől, illetve e-mailben kapott tájékoztatások alapján kérnek és kapnak eligazítást.

A kérdőívekre adott válaszok alapján a könyvtárak fele nem tartotta külön számon az elektronikus gyűjtemények költségeit. Hozzávetőleges adat szerint a Nemzeti Könyvtár egyik projektjében a digitalizálás költsége oldalanként 5,50 dollár, rekordonként pedig 1,50 dollár volt. A válaszolók 58%-a számolt be a digitális gyűjtemények megjelenésével párhuzamosan végrehajtott szervezeti változásokról.

A kérdőívek elemzése alapján kirajzolódó fő kérdések:

- A digitalizálás szempontjai és prioritásai.
- Az elektronikus információforrások elérése és hosszú távú megőrzése.
- A digitalizálási projektek összehangolása.
- Megfelelő szabványok kifejlesztése és alkalmazása.
- Szerzői jogok és licencszerződések.
- A könyvtárak szerepe a demokratikus hálózati hozzáférésben.
- A digitalizálás és a digitális gyűjtemények finanszírozása.
- Technológiai megfontolások.
- Könyvtárosi és felhasználói továbbképzés.

/HAIGH, S.: Digital resources in Canadian libraries: analysis of National Library survey. = National Library News, 29. köt. 6. sz. 1997. p. 1-7./

(Lengyel Monika)